ры / М. А. Мишина. – СПб., 2011. 30 с. [Электрон. ресурс]. – Способ доступа: www.spbu.ru/files/upload/disser/phylos/2011/mishina.pdf

3. *Морозов И. А.* Феномен куклы в традиционной и современной культуре (кросс-культурное исследование идеологии антропоморфизма) : автореф. дис... докт. ист. наук: спец. 07.00.07

4. *Найден О. С.* Українська народна лялька: [наук. видання] / Олександр Семенович Найден. – К. : ВД «Стилос», 2007. – 240 с.

5. *Скляренко О.* Педагогічний потенціал української традиційної ляльки // Професійно-мистецька школа у системі національної освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ – Чернівці : Зелена Буковина, 2008. – С. 352–354.

6. *Скляренко О.* Школа ремесел. Лялька: український стиль. – К. : Шкільний світ. – 2011. – 98 с.

7. *Соколянська Г.* Технологія виготовлення української народної ляльки-оберега [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://tib.znaimo.com.ua/docs/1000/index-84846-12.html

Стаття надійшла до редакції 14 березня 2013 року

Скляренко О. Традиционная народная кукла

В статье раскрываются воспитательные возможности народной куклы и процесс ознакомления учащихся с искусством изготовления кукол через привлечение их к практической деятельности по реализации авторского проекта.

Ключевые слова: традиционная народная кукла, изобразительное искусство, конструирование народной куклы, ученики общеобразовательных школ.

Skliarenko O. Traditional folk doll

The article describes the educational possibilities of folk dolls and the process of familiarizing students with the art of making puppets through their involvement in the practical activities of the author project.

Keywords: traditional folk doll, fine art, constructing of folk doll, students of general schools.

УДК 372.87

Вікторія Горовенко,
учитель-методист, гімназія № 290 (м. Київ)

БАЧИТИ ЗВУК, СЛУХАТИ КОЛІР

Автор пропонує оригінальну методику ознайомлення учнів 5–8-х класів із синтезом мистецтв, власні прийоми розвитку творчих здібностей дітей на уроках мистецтва.

Ключові слова: *колорит, синестезія, гармонія.*

Сьогодні здатність об'єднувати два різні почуття – можливість бачити й чути колір, відчувати звуки, вивчається як специфічна особливість окремих людей. Насправді ж таке явище буквально пронизує метафорами наше життя: зелена туга, крижаний погляд, тепла зустріч, криклива зовнішність, солодкий сон, важко на душі, малиновий дзвін... У німецькій мові навіть існує слово «Klangfarbe» – «колір звука». Завдяки цій особливості люди творчі: письменники й поети, художники й музиканти –здатні розширювати межі своїх почуттів, відчувати світ, недоступний іншим.

Архітектуру можна порівняти із застиглою музикою, скульптуру – з музикою в полоні простору, живопис – із музикою, яка бореться за визволення, а музику – з вільним, ширяючим вираженням звуків. Так поетично писав Макс Гендель. У давнину люди вірили, що навіть зірки в небі співають. Про відповідність музичних звуків і кольорів сказано дуже багато. У чому ж таємниця синестезії? Це слово походить від грецького «synaisthesis» – «одночасне відчуття». При подразненні одного органу чуття автоматично надходить сигнал й від іншого органу чуття, тобто одне відчуття породжує інше. Феноменом синестезії наука цікавиться вже протягом трьох століть.

Для активізації навчального процесу і творчої діяльності школярів учитель має використовувати різноманітні методи й форми організації навчання, приділяти значну увагу художньо-дидактичним іграм, творчим вправам, використовувати сучасні технічні засоби навчання, спиратися на взаємозв'язки образотворчого мистецтва з іншими дисциплінами, зокрема літературою, музикою, історією, етикою, природознавством тощо.

Пропонуємо матеріали до циклу уроків **«Бачити звук, слухати колір…»**

Мета. Формування знань про зв'язок мистецтв; умінь компонувати зображення в певному форматі, використовувати систему кольорових сполучень і символів відповідно до творчих принципів сучасного мистецтва. Удосконалення навичок передавати характерні риси та

особливості душевного стану в стилізованих та абстрактних зображеннях. Виховання інтересу до нових знань, спостережливості, охайності в роботі.

«Музика – дихання статуй чи, може, картин німота?»

Райнер Марія Рільке

«Мовчи, пістрявий человіче».
«Звуки входять, падають і спотикаються.
І з дзвіниці падають звуки, як товсті, лускаючі, нахабні грудки».

Василь Кандінський

Для актуалізації знань, набутих на уроках образотворчого мистецтва, учитель звертає увагу дітей, що традиційно світ мистецтва формується у свідомості людини як сукупність різних видів. Кожне мистецтво, чи то живопис, скульптура, архітектура, має власні, специфічні засоби вираження, які роблять його яскравим, неповторним, самобутнім.

● Учитель пропонує учням за допомогою таблиці пригадати види мистецтва та поєднати стрілками попарно їхні назви із характерними для цих видів виражальними засобами:

Графіка	Колір
Скульптура	Світло
Живопис	Об'єм
Архітектура	Лінія
Прикладне мистецтвово	Монтаж
Фотографія	Об'ємна форма
Кінематограф	Декор

Учитель. Відтоді, як у мистецтві виокремились різні види, люди постійно шукають точки дотику між ними, роблять спроби поєднати відмінності, знайти загальні витоки людської творчої діяльності.

У чарівній казці Льюїса Керрола «Аліса в країні чудес» є один кумедний персонаж, який малював усе, що починається з букви «М»: море, маму, мишоловку, математику й т. ін. Але навіть герою казки не спало на думку малювати ... музику. Чи можливо таке – зупинити мить та відобразити невловимі звуки? Це питання, судячи з усього, турбувало людей давно. Якби незнайома людина заявила вам, що чує колір, яка була б ваша реакція? Напевно, прийняли б її за божевільну. Не поспішайте з висновками. Просто вона належить до числа синестетиків – людей зі змішаними почуттями. Виявляється, деякі люди можуть «чути» колір або «бачити» музику. Ця здатність порівнювати, поєднувати зорові та слухові враження носить назву синестезії.

● Пропоную вам зробити порівняльний аналіз предмета або явища, підбираючи до нього візуальні кольорові сполучення, поетичні епітети та вірші, звукові аналогії, *наприклад:*

Яблуко: рум'яне, як щічка дівчини, – хрустке, як сухарик, – солодке, як мед.

Зоря: пломеніє, як вогонь, – велична, як звуки величного дзвону.

Синестетичне сприйняття часто зустрічається в людей творчих професій. Психолог Лурія згадує, як Сергій Ейзенштейн, відбираючи студентів для режисерського факультету кіноінституту, пропонував їм описати, як вони бачать імена «Марія», «Мері», «Маруся». Керуючись цими описами, майстер відбирав учнів і ніколи не помилявся, зупинившись на тих, хто особливо тонко відчував слово.

Є люди, природні здібності яких вражають уяву. Унікальним синестетиком був російський дзвонар-віртуоз, теоретик дзвонарського мистецтва Костянтин Сараджев. Наприклад, ноту «мі» він сприймав, як яскраво-блакитну, а «ре» – як жовту. Сім відомих нот його смішили, бо в кожній із них він відрізняв 243 звуки. У межах октави впевнено визначав 1701 звук! У сім років Сараджев почув дзвін «найвеличнішої краси», у чотирнадцять уперше став дзвонити сам. Він примусив звучати дзвони по-новому, незвичайним звуком – м'яким та гармонійним. Усі люди звучали для нього відповідними нотами (ре-мінор або мі-бемоль), мали свій голос і різні предмети та речі: будинки (до-мажор), цукерниця (сольдієз), а кожен звук мав свій колір: наприклад, ре-діез – помаранчевий.

Погляньте, як записав Сараджев «індивідуальність» Великого Успенського дзвону дзвіниці Івана Великого в Москві:

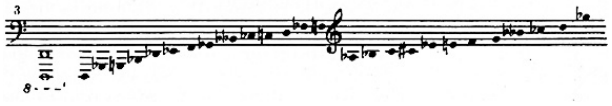

І порівняйте із записом того ж дзвону, зробленим музикантом-професіоналом:

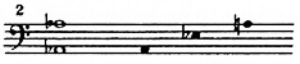

➢ Запитання до учнів: Як ви вважаєте, якщо стверджувати, що мистецький дар закладений у людині з дитинства, чи потрібна подальша робота над вдосконаленням своєї майстерності?

Активізувати сприйняття матеріалу вчителю допоможе демонстрування репродукцій та невеликий тестувальний матеріал, наприклад:

➢ Спробуймо жартома перевірити властивості нашого сприйняття. Прочитайте список «кольорових» слів, називаючи лише колір, який бачите, а не саме слово. Колір кожного слова не повинен відповідати його значенню.

жовтий синій оранжевий
чорний червоний зелений
фіолетовий жовтий червоний

оранжевий зелений чорний
синій червоний фіолетовий
зелений синій оранжевий

Протягом століть над проблемою синтезу звука й світла працювали фізики й психологи, винахідники й конструктори, художники й музиканти. Нині наука про поєднання звука та кольору – світломузика – переживає стадію неймовірних відкриттів і творчих розробок. Але трохи передісторії.

Витоки ідеї поєднати видиме й чутне йдуть углиб століть. У сиву давнину мистецтво було синкретичне, тобто неподільне на типи й види. Колір і звук у свідомості первісної людини належали певним предметам, а сприйняття було конкретним, тому танець і світло багаття, ритуальні дійства були строго нероздільними й виконувалися в призначених для цього випадках.

На цьому етапі, підводячи учнів до думки про закономірність виникнення питання про співіснування мистецтв, учитель може обговорити наступне:

1) Як ви вважаєте, чому на певному етапі розвитку людства відбувся розподіл мистецтва на види та жанри? *(Учні розмірковують, що цьому процесу сприяли розвиток творчих нахилів, яскраві мистецькі здобутки, удосконалення творчих прийомів кожного з видів мистецтва, поява мистецьких особистостей тощо).*

Тоді вчитель може поставити альтернативне запитання:

2) Чому ж тоді у подальшому розвитку людства знову постає питання про поєднання різних відчуттів та різних видів мистецтв? *(Щоб повніше відчути гармонійність навколишнього світу, одухотвореність життя через багатогранність сприйняття).*

3) Чи була реалізована у світі творчості ідея про співдружність різних видів мистецтва? Поява яких видів мистецтва може символізувати цей процес? *(Поява синтетичних мистецтв – театру, цирку, естради, кіно).*

Активними «співрозмовниками» на цьому уроці повинні стати музичний супровід та візуальні зображення. Це і портрети реальних творчих особистостей, малюнки, фото- та відеофрагменти, які демонструють механізми, що синтезують різні види мистецтв, – музичні аудіовізуальні автомати, кольорові музичні фонтани, комп'ютерні розробки тощо.

Далі вчитель подає відомості історичного характеру про розвиток «синтезування» у світі мистецтва.

Учитель. Наприкінці XVI ст. в Мілані була винайдена так звана «музика кольору». Д. Арчімбольдо, живописець і музикант, відтворюючи певні музичні тональності, одночасно показував своїм учням різнокольорові картки, відповідні, на його думку, звучанню даного конкретного ладу. Малоймовірно, щоб Арчімбольдо мав на увазі нове мистецтво, але, тим не менш, його теорія навчання живопису через звук стала прообразом світломузики. Його картини теж були насичені ідеями аналогій та асоціацій. Розгляньмо репродукції картин Арчимбольдо «Весна», «Портрет Рудольфа II», серію картин «Пори року».

● Можна запропонувати учням за знайомою мелодією пісні викласти на дошці з кольорових карток «Образ улюбленої мелодії».

Наукова світломузика була започаткована в XVII ст. У 1665 р. І. Ньютон, захопившись дослідженням сонячного світла, поставив дослід: сонячний промінь крізь отвір у віконниці падав на скляну призму і, заломлюючись у ній, давав на екрані колірну доріжку. Так ось, Ньютон шукав зв'язок між сонячним спектром та музичної октавою, зіставляючи довжини різнокольорових ділянок спектра і частоту коливань звуків гамми. За Ньютоном, нота «до» – червона, «ре» – фіолетова, «мі» – синя, «фа» – блакитна, «соль» – зелена, «ля» – жовта, «сі» – помаранчева. Сам Ньютон, однак, у своїй аналогії нічого особливо корисного й цікавого не вбачав, вважаючи, що вона «лише потурає порожній цікавості».

➢ Запитання до учнів: Чи збігається ваше кольорове бачення з баченням Ньютона? Чи вважаєте цю закономірність «завершенною та незмінною»?

Кольоровий слух, що проявляється в баченні кольору тональності, в різних людей не завжди однаковий і має індивідуальний характер. Наприклад, соль мажор в уяві О. Скрябіна – помаранчевий, а М. Римський-Корсаков бачив його коричнево-золотавим; до мажор за Скрябіним – червоний, тоді як Римський-Корсаков сприймав його як білий. Проблема світломузики на тривалий час зайшла в глухий кут. Але розвиток людської думки зупинити неможливо.

➢ Запитання до учнів: Які явища можуть вплинути на зміну поєднань елементів «колір-звук»? *(Епоха, розвиток мистецьких технік, поява нових технологій, індивідуальне сприйняття).*

Повне усвідомлення кольорового слуху як реально існуючого явища прийшло в епоху романтизму, і перші відомості про володарів кольорового слуху, наприклад, Ф. Ліста й Г. Берліоза, належать саме до цього часу.

Яскравим – в усіх сенсах цього слова – етапом у розвитку відносин музики й кольору став імпресіонізм, найвідомішими представниками якого є композитори К. Дебюссі, М. Равель.

З'явившись у XIX ст., ця музична течія вже своєю назвою декларує наявність тісного зв'язку з кольорово-світловим напрямком живопису. Для імпресіоністів – і художників, і композиторів – основними засобами вираження були колір і світло. Художники працювали пензлем і фарбами – композитори використовували палітру різних тональностей і співзвучностей. Прийоми роботи

багато в чому були подібними: і ті, й інші використовували техніку великого мазка, створюючи цілісне полотно з'єднанням різних колірних плям. Полотно, в якому головне – нюанси відчуттів кольору, відчуттів настрою.

Художник Клод Моне створив серії картин «Копиці сіна», «Руанський собор», де передав свої мінливі враження від однієї і тієї ж натури, що виникали залежно від її світло-колірного стану. *(Учитель демонструє репродукції серії картин «Руанський собор»).*

Подібні серії творів є і в основоположника музичного імпресіонізму Клода Дебюссі – наприклад, три симфонічні ескізи мають назву «Море».

➢ Запитання до учнів: Чому твори імпресіоністів називали «творами, що зроблені із сонячного світла»?

Історія мистецтва рясніє наполегливими спробами інтеграції візуальних і звукових компонентів. Прагнучи посилити вплив своїх творів, деякі музиканти вдавалися до живопису, а деякі художники – до музикування. Користувалися спільними термінами – «тональність», «колорит», «ритм» і художники, і музиканти. Красою гармонійних мелодійних образів насичені картини російського художника В. Борисова-Мусатова.

Рекомендовані для перегляду твори В. Борисова-Мусатова: «Гобелен», «Смарагдове намисто», «За плетінням».

Одним із перших свідомо передавати музичний настрій в картині став литовський художник і композитор М. Чурльоніс, він створив цикл картин з музичними назвами «Соната». Таких циклів, навіяних народними казками, витонченою литовською природою, в митця сім. Він пише музичні твори, що повинні звучати в залах з його картинами, створюючи нову пластичну форму глядацького сприйняття. Картини Чурльоніса «Ліс», «Казка королів», «Соната» Сонця», «Дружба» дають великий простір нашій уяві. Сам художник пояснювати зміст своїх картин не любив. Він казав, що справа митця – висловити, а справа глядача – зрозуміти.

Під час демонстрації робіт бажано візуальний ряд поєднати з музичним фрагментом із творів Чурльоніса.

Учитель постійно акцентує увагу учнів на творчих витоках продемонстрованих творів мистецтва, заохочує імпровізувати на уроці, шукати свої гармонійні сполучення звуків та кольорів, власні нестандартні рішення в творчих розробках.

Основоположником світломузичного мистецтва вважають композитора О. Скрябіна (1872–1915), хоча незадовго до нього на цей шлях став М. Римський-Корсаков (1844–1908). Володіючи феноменом кольорового слуху, ці два композитори-винахідники, кожен по-своєму, вирішували проблему світломузики. Римський-Корсаков, орієнтуючись на власне сприйняття кожного окремо взятого ладу, укладав музичні образи своїх опер у строго певній тональності. Так, в опері «Садко» (1894–1896) лейттеми Моря написані у двох синьо-блакитних тональностях – мі мажор і мі бемоль мажор (цікаво, що індивідуальна забарвлення ноти «мі», а отже, і ладів, побудованих на цьому тоні, у Римського-Корсакова збігається із спектральними розрахунками Ньютона!). Скрябін створює вперше в музичному мистецтві синтезований з кольором твір – симфонічну поему «Прометей» (1909–1910).

У XX ст. ідея спільного використання світла, кольору й музики йде, як правило, шляхом технічних експериментів. Особливою сторінкою є діяльність художників-авангардистів, які з особливою енергетикою відтворювали кольорозвуки. Це – основоположник абстрактного мистецтва В. Кандінський і Ф. Купка з його соборами-органами.

Пропоновані для сприймання твори: В. Кандінський: «Січна лінія», «Фуга», «Композиція 8», «Домінанта»; Ф. Купка: «Кафедральний собор», «Фуга».

Демонструючи роботи В. Кандінського, учитель дає можливість учням самим визначити ритм, рух кольорів на полотнах автора, відчути настрій, відображений художником, засоби відтворення не через конкретні образи, а через відчуття кольорової гармонії. Звертає увагу учнів на назви картин, пропонує дати свої назви.

Значення синтезу різних мистецтв яскраво виявляється і в кіно, і в театральному мистецтвах. Навіть «за визначенням» німе кіно не є в строгому сенсі німим, оскільки воно зазвичай супроводжується акомпанементом тапера. З іншого боку, значно погіршується сприйняття театральної вистави чи опери за відсутності візуального компонента, а балет і зовсім не можна уявити без нього.

Але іноді акцентування на різних засобах виразності, надмірне прагнення до самовираження може призвести до кумедних, пародійних ситуацій. Учитель пропонує учням зробити «синхронний сурдопереклад» знайомого їм тексту пісні. Наприклад, «візуалізувати» жестами приспів пісні С. Трофимова «Голуби».

XX ст. стало часом інтеграції різних галузей наукового знання та мистецтва, що призвело до грандіозних відкриттів. А вже для сучасних форм мистецтва на кшталт MTV-кінематографа і комп'ютерних ігор аудіовізуальний синтез воістину є наріжним каменем.

Першою, по-справжньому новою і продуктивною технологією аудіовізуалізації стала **мультиплікація.** У 1940 р. художники студії У. Диснея отримали завдання знайти художні засоби для інтерпретації популярних класичних творів; результатом стала одна з найзнаменитіших диснеївських робіт – «Фантазія».

Поява мультимедійних технологій у першій половині 1990-х рр. стала революційним поштовхом у сфері аудіо-

візуального синтезу. В результаті експериментатори отримали доступ до багатств арсеналу алгоритмів цифрової обробки й інтерпретації звукового сигналу, а також можливість формування зображень потенційно необмеженої складності.

Самостійна художньо-практична діяльність учнів. Під час виконання учнями самостійної творчої роботи вчитель використовує індивідуальну форму організації навчання.

1. Після теоретичної частини учитель звертає увагу учнів на ключових поняттях образної мови декоративного мистецтва – знак, стилізація, декорування, символіка, що спонукає до активного використання можливостей декоративних прийомів композиції.

2. Аналізуючи з учнями зразки робіт художніх майстрів, учитель пропонує самостійно обрати необхідні художні матеріали та формат майбутньої роботи.

3. Надається демонстраційні матеріали (таблиці) з відображенням кольорових сполучень, відповідностей «Колір – звук», «Колір – буква».

4. Варто розглянути з учнями можливі варіанти побудови композиції, а саме: вибір симетричної чи асиметричної побудови, рівноваги елементів композиції, засобів виділення різних частин композиції кольором, розмірами елементів, водночас, слід нагадати про необхідність відображення зв'язків частин композиції через декор, колір та інші можливості декорування.

5. Основну увагу зосередити на навичках учнів порівнювати кольорові сполучення, використання теплої чи холодної гамми, принципу контрасту чи нюансу.

6. Спільно з учнями проаналізувавти послідовність виконання навчального завдання.

Розвинути кольоромузичне відчуття, з'єднати у свідомості колір і звук можна за допомогою спеціальних вправ. Ці якості знадобляться і для подальшого глибинного сприйняття образотворчого мистецтва, і для розвитку художньої творчості учнів.

Учитель формує індивідуальні творчі завдання залежно від підготовки учнів, їхніх творчих здібностей та індивідуальних особливостей. Далі подано диференційовані завдання. Їхня кількість і складність визначається вчителем індивідуально.

Варіанти творчих завдань:

1. Написати своє кольорове ім'я, використовуючи таблицю «Колір – буква». Звернути увагу учнів на поєднання живописних прийомів (колорит) з графічними (лінія, штрих, крапка).

2. За музичним фрагментом виконати абстрактну композицію «Музика у фарбах». Перед виконанням цього завдання, як приклад, можна продемонструвати картини В. Кандінського, Ф. Купки, зразки дитячих робіт.

3. Користуючись нотним записом фрагмента музичного твору й таблицею відповідності «Нота – колір» (наприклад, таблицею Ньютона) виконати кольорову композицію, назву твору також зобразити за таблицею «Колір – буква». Порівняти отримані результати.

Ця робота є найскладнішою для виконання й рекомендована для учнів, що більш глибоко займаються творчою діяльністю, – гуртківців творчих колективів, вихованців художніх та музичних шкіл. Тут також є можливість використання нестандартних матеріалів (пастелі, кольорового паперу) і технік – монотипії, паперопластики, «пластилінового живопису» тощо.

Систематизація та корекція набутих знань проводиться у вигляді діалогу з учнями за запитаннями різного рівня – репродукційного або творчого характеру, наприклад:

1. Назвіть прізвища творчих особистостей, у житті й творчості яких виявлялася синестезія.

2. Як ви вважаєте, незвичайні властивості органів чуття допомагають чи заважають виявляти творчі здібності?

3. Чи потрібно професійному художнику відвідувати музичні концерти, а графіку вивчати зразки мистецтва живопису?

4. Як можна пояснити словосполучення «Поетичні акварелі»? До якого мистецтва можна віднести цей вираз? Спробуйте підібрати подібні вирази для будь якого виду мистецтва, взявши за зразок епіграф Рільке «Музика – дихання статуй…».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Красавин О. А.* Звуко-, аромо-, цвето-, вкусобиолокация. – М. : Изд Дом МСП, 2005.

2. *Слепневы А. и Д.* Руки в музыке скупай: Мелодии здоровья.– М. : ФАИР-ПРЕСС, 2000.

3. *Шереметьева Г.* Магическая сила цвета.– М. : Амрита–Русь, 2007.

4. *Люшер Макс.* Цвет вашего характера... / пер с англ. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, Вече, 1997.

5. С веком наравне. – М. : Молодая гвардия, 1990.

Стаття надійшла до редакції 7 лютого 2013 року

Горовенко В. Видеть звук, слушать цвет

Автор предлагает оригинальную методику ознакомления учащихся 5–8-х классов с синтезом искусств, собственные приемы развития творческих способностей детей на уроках искусства.

Ключевые слова: колорит, синестезия, гармония.

GorovenkoV. To see the sound, to listen to the color

The author proposes an original method for familiarization of students 5-8th form with the synthesis of the arts, his own methods of developing children's creative abilities in the art lessons.

Keywords: color, synesthesia, harmony.